

**MURUNTOV KARERIDAGI DEVOR YONBAG'IRLARINING
GEOMEXANIK HOLATATINI BAHOLASH.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7703532>

ELSEVIER

Foundation of Advanced Research Publishers

Received: 06-03-2023

Accepted: 07-03-2023

Published: 22-03-2023

Meyliyev To'liqin Meyli o'g'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Tel:998(99)096-57-20 E-mail: tolqinmeyliyev729@gmail.com

Raxmatulloev Bexzod Muxammadiyunosovich

Tel:+99 888 707 35 45 E-mail: raxmatulloevabbos97@gmail.com

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Husanov Muhriddin Baxrom o'g'li

Tel:+99 8976906669 E-mail: husanovmuhriddin2000@gmail.com

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Abstract: Ushbu maqolada muruntov kareridagi devor yonbag'irlarida ya'niy janubiy, markaziy, sharqiy, va g'arbiy qismda yuz berayotgan siljishlar, yoriqlar, defarmatsion holatlarni bartaraf etish bo'yicha chora tadbirlar o'rganildi.

Keywords: neotektonik, shimoli-g'arbiy yoriqlar, differensial, tektonik blok, relyef, struktura, neogen, geomexanik, sesmik.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

Ochiq usulda qazib olish samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri ochiq konturdagi ortiqcha yuk miqdoriga bog'liq. O'z navbatida, ustki qatlamning hajmi karer yon tomonlarining qiyalik burchaklari bilan belgilanadi. Shu bilan birga, rivojlanish chuqurligiga qarab, chuqur devor burchagining uning konturidagi tosh massasi hajmiga ta'siri geometrik progressiyaga ega. Shunday qilib, chuqur devorining qiyalik burchagi va konni qazib olish samaradorligi o'rtasida iqtisodiy va ekologik nuqtai nazardan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Yuqoridagilarning barchasini hisobga olgan holda, biz muammoni quyidagicha shakllantirishimiz mumkin. Yer osti texnologiyasining afzalliklaridan foydalangan holda oldindan loyihalashtirilgan, tik qirrali ochiq konlarni qazib olish sharoitlarini yaratishimiz kerak. Ko'rib chiqilayotgan hududning neotektonik rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, neogen - to'rtlamchi davrda differensial vertikal harakatlarning keskin faollashuvi tektonik bloklarning cho'kishi va ko'tarilishi sodir bo'lgan, bu esa yirik qadimgi yoriqlar bo'ylab harakatlarning yangilanishi bilan birga kelgan. Uzluksiz yoriqlarning zamonaviy geodinamik faolligini o'rganish uchun 1961 va 1982 yillardagi 1:100 000 masshtabdagi aerofotosuratlarini talqin qilishdan olingan material ishlatilgan. Bu meridional, shimoliy, shimoli-sharqiy, kenglik va shimoli-g'arbiy 5 ta asosiy zarbalarning strukturaviy chiziqlari tizimini aniqlash imkonini berdi. Karer maydonining relyef elementlari bilan yorilish a'zolarining kesishishlari, qirqishlari va ko'zga ko'rinadigan siljishi yoriq tektonikasining uchta ierarxik darajasini (tartibini) va ularning to'rtta yosh guruhini ajratish uchun asos bo'lib xizmat qildi. Birinchi tartibdagi uzilishlar bilan bog'liq bo'lgan eng katta strukturaviy chiziqlar relefda katta qirralar va chuqurlashtirilgan daryo

vodiylarining to'g'ri chiziqli qismlari bilan aniq belgilanadi, geofizik ma'lumotlar bilan tasdiqlangan, ular ko'pincha ag'darilgan nozik burmalarning chiziqli cho'zilgan zonalar bilan birga keladi. Ikkinchi tartibli uzilishlar sifatida talqin qilinadigan strukturaviy chiziqliliklar daryo kanallarining reliefi va tizzasimon egilishlarining to'g'ri chiziqli qirralari, vaqtinchalik suv oqimlarining haddan tashqari chuqurlashgan vodiylari bilan mos keladi. Aftidan uchinchi darajali uzilishlar bo'lgan strukturaviy chiziqlar tor, nisbatan qisqa (0,5-1,0 km gacha), o'ta chuqur vodiylar shaklida, aniq bir yo'nalish bo'ylab chiziqli cho'zilgan. Turli tartibli va yo'nalishdagi uzluksiz yoriqlar majmuasi konning ruda konining murakkab blokli strukturasi tashkil qiladi. Aerofotosuratlar talqiniga ko'ra, "Muruntov" kareri to'rtta yirik tektonik blok ichida joylashgan. Shimoliy, markaziy, janubiy va g'arbiy I va II darajali yoriqlar bilan ajratilgan. Meridional, submeridional, kenglik va shimoli-sharqiy zarbalar markaziy blok "Muruntov" karerining eng muhim maydonini qamrab oladi va janubdan janubiy yoriq bilan, shimoldan esa shimoli-sharqiy yoriqlar bilan cheklangan. Janubiy yoriq zamonaviy geodinamik faollikka ega, buni karer qazish natijasida hosil bo'lgan jarliklar tarmog'i tasdiqlaydi. G'arbda, yoriq sublatitudinal zarbaning janubiy yorig'i bilan ifodalanadi. Markaziy blokda uni taxminan teng ikki qismga ajratadigan katta kenglikdagi uzilish mavjud. Relyefda bu buzilish to'rtinchi darajali suv oqimlarining to'g'ri chiziqli qirralari va tizzasimon egilishlari bilan ifodalanadi. Bu erda shimoli-g'arbiy yo'nalishdagi uzluksiz yoriqlar tarmog'i aniqlangan, ular relefda tor chuqur vodiylar bilan ifodalangan. Ular jarlik yoriqlari kabi ko'rinadi. Shimoliy blok mintaqaning boshqa bloklariga qaraganda eng og'ir holatda. Bu yerda subkenglik shimoli-sharqiy va submeridional yo'nalishning bir qator uzluksiz yoriqlari kuzatiladi. Shimoliy yoriq, aftidan, yoriq tekisligi shimoli-g'arbga cho'mgan katta zarbadir. Shimoliy blokda shimoli-g'arbiy yo'nalishdagi ajratish yoriqlari tizimi ham aniq namoyon bo'ladi. Ba'zi hollarda yoriqlar uzunligi 2 km ga etadi. Janubiy blok II darajali yoriq bilan ikkiga bo'linadi. Janubiy I va janubiy II uning chegarasida shimoliy-g'arbiy yo'nalishdagi sesmik dislokatsiyalarning aksariyati kuzatilgan, ular hozirgi vaqtda "Muruntov" ning chiqindilari bilan qoplangan. Biroq ularning eng janubiy qismi 1982 yilgi parvoz tasvirlarida ham qayd etilgan, bu sesmik dislokatsiyalarning zamonaviy geodinamik faolligini ko'rsatadi. Sharqiy blok Sharqiy yoriqning shimoliy, markaziy va janubiy zonalaridan ajratilgan va uning chegarasida kenglik, shimoli-sharqiy va shimoli-g'arbiy yoriqlar mavjud bo'lib, karer maydonining sharqiy qismini qamrab oladi. G'arbiy blokda bir qator yirik submeridional yoriqlar ajralib turadi, uni bir qator segmentlarga ajratadi. Bu yerda shimoli-g'arbiy zarbaning kichik yoriqlari ham ko'rinadi. Janubiy yoriq hududning janubiy qismida joylashgan bo'lib, ruda konidan ancha uzoqda joylashgan. Ko'chish xarakteriga

ko'ra, yoriq vertikal amplitudasi taxminan 500 m, gorizontal amplitudasi esa 1000 m dan ortiq bo'lgan chap qirrali teskari sirpanishli yoriq bo'lib, yoriqning g'arbiy qismi deyarli vertikal cho'kishga ega. Sharqda yoriq janubga 70°-80° burchak ostida barqaror cho'kma oladi. Uning qalinligi 100-150 m gacha oshadi. Ajratish yoriqlari oyoq devorida hosil bo'lib, chiziqli zonalariga guruhlangan va izchil paydo bo'ladigan elementlarga ega, 160 ° chuqurlik azimut, 70 ° -80 ° egilish burchaklari. Ajralib ketgan yoriqlarning qalinligi 1-15 m, burilish bo'ylab uzunligi 25-350 m. Yoriqning sharqiy bo'g'ini janubi-sharqqa bir teks egilib, past kenglik va shimoliy-sharqiy yo'nalishlarda bir qancha mustaqil yoriqlar asosiy yo'nalishdan chiqib ketadi. Shimoli-sharqiy yoriq Muruntov konining markaziy qismidan o'tadi. Shimolda besapantau yorig'iga qo'shiladi, janubda Janubiy yoriqni kesib o'tadi va cho'kma ostiga tushadi. A. T. Bendik va S. D. Sherning ma'lumotlariga ko'ra, yoriq 800-1000 m uzunlikdagi bir-biriga yaqin joylashgan, eshelon shaklidagi yoriqlar qatoridan iborat bo'lib, ular bo'ylab amplitudasi 40-50 m gacha bo'lgan chap qirrali harakatlar sodir bo'lgan. To'liq amplitudasi harakati 400 m ga etadi. Bu urilishning boshqa yoriqlaridan janubiy yoriqqa yaqinlashganda ortib borayotgan qalinligi 5-20 m fillonitlar zonasining mavjudligi bilan farqlanadi. Muruntov koni shimoli-sharqiy yoriq bilan ikki qismga bo'linadi. Konstruktiv va janubiy yoriqlar karerda mos ravishda shimoliy va janubiy tomondan o'tadi. Shimoli-sharqiy yoriqning o'ziga qo'shimcha ravishda Shimoli-sharqiy yoriqlar ajralib turadi gorizontal harakatlarning amplitudasi 250-300 m, qalinligi zonadan 5-15 m. Muruntov koni hududidagi uzluksiz yoriqlarning zamonaviy geodinamik faolligini o'rganishda 1961 va 1982 yillarda 1: 48000 mashtabdagi aerofotosuratlarini talqin qilish materialidan foydalanilgan. Ushbu material beshta asosiy zarbaning strukturaviy chiziqlari tizimini aniqlashga imkon berdi. Muruntov kareri hududining relyef elementlari, o'zaro kesishmalardan tashkil topgan. Eng qadimgi yoriqlar Muruntov kareri hududining g'arbiy qism, yo'nalishidagi yoriqlardir. Ular deyarli barcha boshqa yo'nalishlarning strukturaviy chiziqlari bilan kesishadi, ularni alohida shoxchalarga bo'linadi va bir-biriga nisbatan siljiydi. Meridional, kenglik va pastki kenglik yo'nalishlarining strukturaviy chiziqlari yoshroq bo'lib, ba'zi hollarda shimoli-g'arbiy va shimoli-sharqiy yo'nalishlarda alohida yoriqlar bilan kesiladi. Yupqa cho'zilgan chiziqlar shaklida taqdim etilgan strukturaviy chiziqlar alohida o'rin egallaydi.

XULOSA

Tadqiqotning ushbu bosqichida ular sesmik dislokatsiyalar sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, tadqiqotlar natijasida konning dislokatsiya zonasi tektonik faollikning navbatdagi bosqichini boshdan kechirayotganligi aniqlandi, bu tog'jins massalarining gorizontal va vertikal yo'nalishlarda differensial siljishi faktlari bilan tasdiqlandi. Sesmik faollik sifatida, Janubiy va Shimoli-sharqiy yoriqlar zamonaviy

geodinamik faollikka ega, buni karer qazish natijasida jarliklar tarmog'ining paydo bo'lishi dalolat beradi. Mavjud yoriqlar karer hududida umumiy kuchlanish maydonining o'zgarishiga olib keladigan qo'shimcha kuchlanishlarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun chuqur devorlarining barqarorligini aniqlash mavjud bo'lgan kuchlanishlarni hisobga olgan holda karerni devor yonbag'irlariga ta'sir qilayaotgan demormatsion halotlarni tug'ri baholashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ш.М.Мирзияев Совецание по вопросам реформирования государственного предприятия "Навоийский горно-металлургический комбинат" 26.02.2020. Ташкент.

2 Ржевский В.В. Проблемы горной промышленности и комплекса горных наук В.В. Ржевский. М.: Науч. изд-во МГИ, 1991.

3 В.В. Заборницын, В.Р. Асадуллаев. «Комбинированный способ отработки месторождений полезных ископаемых». УДК 622.271:622.272 .

4 Б.Н.Заровняев, Г.В.Шубин, И.В.Васильев, Л.Д.Варламова «Мониторинг состояние бортов глубоких карьеров с применением технологии наземного лазерного сканирования» УДК. 621.396.965.2:622.012.3 Ст 37-39.

5 Низаметдинов Ф.К., Ожигин С.Г., Ожигина С.Б., Ожигин Д.С. Мониторинг устойчивости бортов карьеров Казахстана // Маркшейдерский вестник. – 2013. – № 3. – С. 19-24.

6 Ступин, В. П. Выявление и дефиниция морфосистем в интересах картографирования рельефа [Текст] / В. П. Ступин // Геодезия и картография. – 2009. – № 9. – С. 30-38.

7 Быковцев А.С., Гончаров В.В., Беленко А.П. Влияние разломов на устойчивость бортов карьера Мурунтау. - Горный вестник Узбекистана, 1998 г., №2, с.64-68.

8 Галустьян Э.Л. Управление геомеханическими процессами в карьере. М.: Недрa, 1980.

9 Meyliyev To'lqin Meyli o'g'li Konturli portlatishda pog'ona qiyalik tekisligining mustaxkamligini ta'minlash uchun portlovchi modda skvajina zaryadi konstruksiyasini ishlab chiqish. 6 bet